

17-90
54
ЦІНА
20
коп.

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО
В Л А С Н І С Т Ь

17

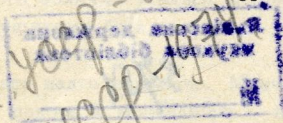
2 РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

06 10
БІБЛІОТЕКА
РАДЯНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
№ 17

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО
ВЛАСНІСТЬ

Н О В Е Л И

*Св. авт. си. Ти. укр. 1974
М. в. 1 м. 22. укр. 1974*

„РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА“ • 1933

37 263

Н

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі українського друку“, „Картковому репертуарі“ та інших показниках Української книжкової палати.

188535. R

Редактор А. Панів

Видання № 44. Головліт № 6436. 3-XII 1933. Замовлення № 942. Тираж 20.200.
1 арк 62×94₃₂. Передано до складан. 16/VII-33 р. Підписано до друку 3/I-34 р.

Надрук. в лаборат. Українського Навчально-Поліграфічного Комбінату.

В БЕРЕГАХ

На столі парував самовар.

Певза поволеньки розгладжував смоляні вуса та хащувату бороду, що на тлі мідяного обличчя здавалися мов би штучно наліпленими, і поволеньки, урочисто наливав у блюдечко пахучого питва. З блюдечка здіймалася пара, обдавала йому все обличчя. Обличчя, як губка, стискалося, борода й вуса наїжено стовбурчились, а очі, і без того маленькі, оберталися в ледве помітні цяточки.

Певза легенько клав на зуби цукор, намагаючись якнайдовше смоктати його, і з якоюсь особливою обережністю підносив блюдечко до уст.

Задоволено подмухував, смаковито підсьорбував.

Лише від часу до часу, коли цяточки натрапляли на постать Надії, вираз його обличчя мінявся, немов холоднуватий вітрець пробігав між кушиками брів та борода. Він ставав на хвилину строгішим.

Надія здавалась надто покірною. Мовчала. Але Певза добре знав, що така покіра й мовчазність — найкращі докази її незадоволення: роботи й так багато, а він на буднях завдав їй несподіваної вовтузні із самоваром. Щоправда, загадуючи самовар, він послався був на ломоту в кістках, — треба, мовляв, розпарити, — та хіба ж Надія повірила?

„Ну й не вір“,— думав Певза, переводячи погляд убік — „значить, я так хочу. А раз я хочу...“

Це була застаріла неприязнь до дружини. Ще з того часу, як вона, подарувавши йому доньку, довго хоріла й стала безплідною. А він так хотів сина! Так хотів мати доброго, хазяйновитого заступника. Сподівання, що їх нашіптували шептухи, день по дню втрачали для нього свою силу, неприязнь до дружини день по дню наростала. Дедалі він частіше й уважніше почав задивлятися на інших жінок, а присутність змарнілої й покірно-мовчазної Надії дратувала його, викликала часами навіть грізний гнів.

— Ану, налиий ще,—обтираючись рушником, поважно сказав і одвернувся.

Очі впрост натрапили на вікно з блискучими од сонця шибками, і він мимоволі примружився. Одхилившись трохи у затінок, він кинув погляд у подвір'я, перебіг по гноярних калюжках до дверей хлівця, і уява одразу намалювала йому двох расистих кабанів, що обважніло рохкають там за стінами. Потім він перескочив оком на клуню і з приємністю згадав, що незабаром перешиє дах новими сніпками і що кулів йому, либонь, вистарчить ще й на повітку. Врешті зупинився на розі обори, де жовтомасна телиця обнюхувала загородь і ліньки похитувались...

„Славна ряба“...— гордовито подумав Певза.

Сонце, чудесне весняне сонце сповняло подвір'я. День здався особливо радісним, ніби празниковим. Сонце пробивалось крізь віконні шкельця, і Певза чув, як воно легесенько починає йому лоскотати звислу зі столу руку. Певза поволі переймався лагіднішим настроєм.

Все, що наvertsалося йому на очі, переконувало, що він ділова, хазяйновита, гідна уваги й пошани людина. І в ньому ще більше зростала упевненість та любов до себе.

— Пий, бо прохолоне, — застережливо кинула Надія.

Він сіпнувся і нараз похмурнів — Надія знову нагадала про істотну, про болючу турботу. Але він пересилив себе. Він заспокоївся на думці, що справу сімейну так чи сяк, безперечно, налагодить: кому бо з жінок не охота пристати на його добро?

І смаковито сьорбаючи з блюдечка, смаковито обсмукуючи вуса, він перехопився думкою ген-ген, далеко... Перед ним уже стелилися, розбігалися весняні гони, ще обарвлені по межах та ярках сизим снігом, на яких він походжав учора, обмірковуючи, коли саме буде пора виїздити з плугом. Тут же обіч вивертом тяглося розколесане уздоріжжя. Його він торік обминув, але цього року тсй шмат, що вихоплюється на спаді, конче треба заорати. Все ж якась мірка перепаде чи то на обмолот, чи то на помольне. От іще з млином треба справу довершити. Дарма, що куркулем величають (Певза посміхнувся) — уже більшість колективу за нього... треба схилити ще кількох найупертіших... а коли... буде млинок...

— Ану, налий но ще.

Думки бігли вільно, сміливо. Прості, життєві, упевнені думки.

Нараз до хати увійшов Олекса, наймит. Приніс із собою мішаний запах хлівів та бадьорого весняного ранку. Струнка низочка думок обірвалась.

— Під вівцями вичистив? — не повертаючись до нього, спитав Певза.

— Та вже ж... — дзенькнув ключами Олекса і, потоптавшись біля порога, беручись за клямку, ніби сам до себе кинув:

— А в Петровому березі, кажуть, уночі лозу різало.

— Як? — одсахнувся Певза. — Ага! В Петровому? Різало, кажеш?

— Різало.

— А в нашому?

— А в нашому не знаю, не ходив. Та наш, мабуть, іще під водою, далеко...

— Що? — зірвався з місця хазяїн. — Не ходив? Не знаєш? Та як же ж ти... Під водою! Далеко! Ще й поняття розводить. Та я ж тобі раз сказав: наглядай. А ти... ти що?..

Певзова лагідність раптом зникла. Із суворим, зчервонілим до краю обличчям він ступив на середину хати:

— Що ж ти? Га? — і, похитавши докірливо головою, тихо, проте многозначно процидив: — Ось я зараз сам піду, подивлюся. І коли тільки щось, то не проси собі в господа-бога милості!

Чай пропав. Певза навіть не хотів допити блюдечка. Так і кинув.

— От іроди! От довірся їм! Га?.. А ти чого приматкобожилась? Давай козушка!

Збивався поспіхом, нервово, мов на пожежу. Боявся навіть подумати, що й у нього щось чуже хазяйнувало. Хоч берег його був нижчий, логвинний, багатий більше на отаву, але позаторік Певза наново обкопав його, проклав рови аж на мочари і ліву сторону не густо обсадив верболозом, права вже здавна кушилась. Ще тоді він не міг заспокоїтись, що в сусідів у берегах чимало верболозу, і сусідам перепадає зайва копійка: чи то за кошики, що вони їх плетуть, чи просто за хмиз на тини. Чого ж йому гав ловити? Чого б і йому не виплести кілька кошиків та не продати у містечко?

Певза грюкнув дверима. Поспішаючи, псковзнувся на другому ж кроці — ще не протряхло навіть під призьбою. І тут же подумав: „Не може бути... у мене цього ще не може бути“.

Широко ступаючи, він обминав калюжки і потроху збавляв завзяття. Коли ж наблизився до обори й глянув на береги, затоплені водою, відчув, що надаремне здіймав бучу, відчув незрозуміле полегшення, ніби нічого лихого не трапилось.

— А все ж таки треба поглянути.

Вийшов у город, і, спускаючись з пригорка, заслонявся од сонця долонею (він взагалі слабував на зір), вдивлявся у широчезну водяну рівнину, що різнобарвно, легітно вигравала на сонці. Річка обернулась на плесо. Річка цього року розлилася, як розливалася ще за дідівської пам'яті. З минулого тижня вона почала шалено бушувати — ночами село захлиналось в її шумі, — а перед двома днями прорвала греблю і мчала як люта звірюга. Учора вода вже стала спадати.

Певза кинув оком праворуч, на сусідські береги, що лежали вище. Там вода ніби одійшла аж до загаток (трудно розгледіти). В усякому разі найближча узбережна смуга звільнена. Інакше бо Петрової левади не змогли б чіпнути. Так було й торік, так само викрадали. Тільки тоді Певза менше непокоївся, сподіваючись, що негусті порості в його володіннях не можуть ще привабити до себе чийогось пожадливого ока. І справді, не чіпнули. Але оця сьогоднішня крадіжка... вже, значить, почалося...

„А втім — хто зна“.

Певза губився, не знав, чи можна вірити. Хоч і одлинула вода, та хто ж би встиг так швидко? Хоч і зняв тривогу сусіда Петро, так то ж Петро! Він же за гнилого патичка ладен голову провалити. А як же! Прибіднюється! Обікрали, мовляв. — Нещасний... неможливий... А цей неможливий закачає сьогодні штани, візьме ості та й піде по чужих заводах рибу ловити. — Та й наловить, як торік, і коропів, і в'юнів, що й варитиме, і солитиме, і на базар носитиме.

Певза на хвилинку зупинився.

„А чому б і мені... з востями?“

Але в ту ж мить наспіла відповідь:

„Ні, з того лову та ще яка простуда. Хай дурніші“.

Перед ним ближче й ближче розгорталась лука, міцнішав солонавий запах намулу. Саме узбережжя, де вже одлинула

повінь, жовтіло по купинах щетинкою торішньої осоки й жабу-риння. А далі, особливо лівий край був пойнятий блискучою гладінню, і затоплені кущі по ровах безпорадно виринали верхів'ями, наче зводили д'горі свої рученята. І тільки там, за дальнім навкісним візерунком чубків, гладінь немов починала ворухитися, а там, де узмінь — немов сіра, аж синя завороть.

Певза зітхнув полегшено: сюди справді ще трудно дістатись. Переступив на береговий обніжок і пройшов ним до пагорка, де краще можна було розгледіти правий край. Цей край був сухіший, звідси буйніше бралася порость. За копанкою вже починалися й густі сусідські верболози. Сизі, жовті й подекуди майже гарячі, вони тяглись ген-ген попід городи й кучмились, ніби кольорове прядиво. Цього прядива було так багато, що Певза мимоволі зітхнув.

„Нічого... дасть бог... дасть бог“.

Він спустився нижче, до самої левади. Ковзаючись, хитаючись, пішов обсадженим гребенем рову, що одмежовував його сіножать од чужої і кінцем своїм занурювався в річку. Гребінь за кожним кроком ставав пухкіший, вода виступала й жвяхтіла під ногами. Далеко не пройти, — він це знав. Не квапився. Хотів лише обережненько просунутись, доки можна, і краще переко-натися. Присів. І тоді крізь сітку галузок побачив: на розі поперечного рівчака, що ним була oddілена гниловодь, там, де ріг цей шпильком виступав із води, де здіймалось кілька молодих стовбурів, там, ховаючись за прикорні, ворухиться червона пляма.

Певзі захопило віддих. Рій червоних і зелених комахок чудним сліпучим павутиннячком поплів перед ним. Певза протер очі, глянув пильніше. І відразу зрозумів, що це жінка, — котрась із сусідок (чи взагалі з кутка) прицаїлась і складає нарізану лозу снопом, щоб потім зручніше винести. Це якась одчайдушна,

бо перехопитися на той шпильочок, що, мабуть, ще вчора був під водою, не легко. Та й весняна драгва небезпечна. Але саме цим вона й хоче одвести підозріння. Кому ж, мовляв, на думку може спасти?..

Певза скипів. Хотів був крикнути, та стримався, розміркувавши, що криком менше зробиш — втече і навіть не знатимеш, хто ж то. Знову глянув, але вітрець колихав сітку галуззя, просіваючи невиравну ряботіню.

Проте він помітив, як червона пляма злегка ворухнулась. Він розгадливо повів довкола очима і згинці, поспіхом перебрався на сусідський рів.

У нього вже наспіло рішення, не дуже складне, але певне: обійти півколом, де твердіший ґрунт, переступити знову на свій рів, конче дістатися на ту купинку, де торік посадив він осокоря (там немов острівко), і тоді... тоді він впізнає. Тоді і ввіймати можна. Бо втікачеві іншої дороги нема, як тільки просто на нього, або бродом просто на його городи... І він впіймає, конче впіймає цю жінку. В пам'яті чомусь майнув образ похилої, виснаженої Надії. О, він впіймає! Не вирветься!

Підсилений якимсь новим, незрозумілим, сласним поривом, він цупко хапався за кущі, присідав, угинався, розмахував руками, щоб додержати рівноваги, всіх зусиль прикладав, щоб не збільшувати шуму, щоб запопасти ворога несподівано. Кілька разів ноги сповзали, і він провалювався у багву. На одному видолкові, де треба було перестрибнути, боляче вдарився коліном, набрав у чобіт крижаної гноївки.

Але ніщо не могло зупинити. Злість, завзяття, якась глуха віряча сласність штовхали його.

Коли знову добувся свого рову, сусідські береги, звузившись, уже клинком лягли праворуч, а перед ним зовсім близьенько вихопилась річкова закруть — перше коліно стрижня, що брався

од греблі. Неподалець, сажнів за п'ятнадцять, кучугурою здіймалась і сама прорвана гребля. З її таранкуватої пащеки запінено й шумно мчала каламуть.

Певзі стало трошки торопко. Він поспішив одвести очі в другий бік. Але шпильочка, де таїлася здобич, не міг розгледіти — його заслоняв рядок густої парості.

Серце Певзине зачастило.

Тепер лише перехопитися на купинку. Ось вона. І сокорик на ній стрункий та упевнений, мов той парубчак. Кілька кроків. Всього кілька кроків. Вони найтрудніші. Щоправда, тут не дуже глибоко, а все ж... а все ж таки...

Досадно хитнув головою. Перестрибнути? О, ні! Це теж небезпечно.

Одначе зупинитися, коли стільки вже переборено, коли здобич немов за дверима, коли лишається всього чотири-п'ять кроків, — зупинитися теж неможливо. І він пригадав, що, закрадаючись сюди, бачив попід гребенями ровів чимало всякої валяви, прибитої потоком. Її ще не встигли прибрати сусідські руки, та його хазяйське око вже зачепилося на кількох бубнявих брусках і великій ошепині.

Він довго не зважував. Він повернув назад і рішуче завдав на плечі слизького заболоченого стовпчак. Так було незручно. Довелося тут же скинути. Обхопив один кінець рукою і, ковзаючись, спотикаючись, поволік його, занепокоєний, що цим шумом передчасно викриє свою присутність.

Але все йшло на добре. Наблизившись до місця, де вже можна було перекинути кладку, він обережно поклав у ногах ошепину, на момент застиг, послухав.

Здалося — нічого. Тільки з правого боку шумувала на греблі каламуть і, мабуть, цим шумом глушила і Певзину, і злодієву вовтузню.

Він обтер рукавом спітніле чоло. Бистрим поглядом зміряв галявку. Підвів і пустив стовпчак. Дерево, трошки не діставши кінцем до другого бережка, хляснуло по воді, наче хто ударив у долоні.

Присів тривожно. Знову послухав. Знову здалося — нічого. Поволеньки пересунув кінець кладки на зручніше місце, дістав таки другим кінцем ґрунту і, згинаючись, спираючись на підняту тут же гіллячку, перебрався мостовиною до жаданої мети.

І тоді він побачив: на ріжку, в червонястих шматинах, із заголеними жовтавозеленими ногами, неприродно перегнувши стан і кинувши руку у воду, лежала утоплена.

Певза зблід, перехристився.

Відразу стало йому темно-порожньо, немов каменем пішов у глуху безодню. А потім, вертаючи до дійсності, чомусь пригадав увесь сьогоднішній ранок. Ранок промчав у свідомості швидко-швидко, уривочками.

Він безпорадно, розгублено знітився. Вперше за все своє життя відчув він короткий, але якийсь особливий, незнаний досі біль і вперше зрозумів, що бувають моменти, коли можна самого ж себе зневажати, навіть ненавидіти.

Та хутко натомість почали його сповняти інші почуття.

„І треба ж було тобі в моїх берегах зачепитися, — з досадою, майже злісно подумав він, ще раз поглянувши на утоплена. — Іншого місця собі не знайшла“...

І поза всім цим натовпом неприємних думок, почуттів проступало вже приємне заспокоєння, самовдоволення, що власності його не зачеплено, що все гаразд у його берегах.

Харків, 1925.

КОСТРИГА

— Нема.

Це було його незмінне, важке, як земля, рішуче, як з ножа, слово. Казавши, він ані разу, ані трошки не запнувся, не завагався... Він ніколи з власної волі не додавав ще якихось пояснень, запевнень, присягань, що могли б викликати сумнів. Він лише злегка розводив руками, просто дивився в очі і просто переконливо казав:

— Нема.

А тим часом на селі нутрувала невтомна чутка, що в Матвія Костриги хліб є.

Ніхто тільки не міг визначити місця, де саме той хліб приховано. І, крім сільського активу, не всякий наважувався говорити про це вголос: одні побоювались, знаючи круту й незабудькувату вдачу Костриги, другі вагались, мавши його за людину спритну та імкливу, треті, нарешті, були з ним у спілці. Сам він поводився так, що закинути йому одверту, свідому неприязнь до нового ладу було важко. В справах громадських він часто схилявся до більшості,— правда, коли це не заходило на надто важливе. Куркулів він не обстоював,— правда, ще до недавня мав з ними ближчі стосунки. На контрактацію йшов, навіть іншим радив. На позику теж підписувався, навіть інших підбивав. А часом, як траплялось йому громадське доручення,

він намагався виконувати його на своєму кутку так, щоб усі добре чули, бачили, знали. Так само, щоб усі бачили, знали, говорив він при нагоді за радянську владу. Одного тільки не міг сприйняти: деяких заходів цієї влади. І посилався на свою дурну голову, що не годна чого слід та як слід охопити, збагнути.

Коли, приміром, приїхав був представник із району і годин зо дві докладно розповідав за колективи, за їхню мету, за перевагу, спосіб організації, тощо, Кострига по закінченні підвів руку і недоумкувато спитав:

— Ну, а що воно таке — колектив?

На порив сміху й здивовання багатьох присутніх він перемикнув плечима і непримушено відповів:

— А коли я не розумію? Чого ж тут зуби щирити? Я хочу все до щурочки розуміти. І хочу, щоб товариш об'яснив.

Виявились такі, що його підтримали, і товариш з району знову досить докладно й довго пояснював, заохочуючи створювати колективи. І знову по закінченні підвів Кострига руку:

— Теперички так, понятно. Але скажіть, будьте ласкаві, чи потрібен уже нам той колектив і навіщо він здався?

У багатьох здивовання оберталось на збентеження, збентеження на обурення. Та доповідач, видно, був людина дуже витримана, ледь посміхнувся, і, добираючи найзрозуміліших, найяскравіших порівнянь, терпляче довів, утовкмачив, як дитині, що колектив таки потрібен. Кострига поклав спочатку придивитись, як у колективі іншим поведеться, і лишився покищо на своїх гонах одноосібником.

Минулих років, бідкаючись, зволікаючись, що давши, а чого не додавши, трохи грішми доплативши, а трохи полегшень собі виканючивши, він сяк-так перекутився із хлібоздачею. Передостаннього року, коли в сільраді чіткіше налагодився облік і

важче стало заплутувати кінці, його вже спобігла значна неприємність. Покладаючись на власний хист, на окремі знайомства, на деякий минулий попуск, він контракційних зобов'язань, попри всі нагадування й вимоги, недовиконав. Тоді частково чіпнули його майно. Це глибоко чіпнуло самого Костригу. Він бо сподівався, що йому подарують. Він помилився. Він мусів скоритись. Але винним себе не хотів визнати. Щемітна зість дошкуленого власника, що з діда-прадіда вкорінювався в своє хазяйство, стуманила йому свідомість. Він винуватив інших, парікав, нахвалявся прокурором. Прокуророве розслідування, кінець-кінцем, вийшло не на його користь. Тоді Кострига значливо китнув головою, затався.

— Матвію, йди краще в колектив.

— Ні. Я краще почекаю, коли ви звідти вийдете.

Обсіявся він цього року несповна, хоч як його переконували та впливали. Еге ж! Чим засієш, коли й так, мовляв, останню зернину кинув у землю, а ще ж до нового треба всією родиною перезлиднотати. „Еге ж! — прикидав тим часом у думках, — яка радія сповна обсіватись, а потім хоч-не-хоч, продавати, коли треба передусім за себе дбати? Аби собі вистарчило. А якусь там мірку про людське око, щоб не гавкали, щоб не присікувались, можна буде зрештою і на зсиппункт одвезти“.

Трапилось далі так, що й урожай себе ніби не виправдав, бо зерна ж обмаль, бо впало ж рідко. І трапилось так, що комісія, пильно досліджуючи той урожай, визначила цифру більшу, ніж Костризі сподівалось, хотілось. Кострига ретельно заперечував. Кострига завзято обстоював. Костризі не допомоглося.

Його спочатку зв'ялив розпач. Потім охопило чуття застарілої упередженості, непоборної злості, що поштовхувало на упертість на виклик. Він — хазяїн, то кому ж визначати, скільки в нього гродило? Він — хазяїн, він тут працює, то чому ж сюди

приходять чужі, заважають, свій рахунок складають, вимагають? Яким таким правом? Він — хазяїн, він має право сам розпорядитись, він мусить передусім забезпечити себе і то, принаймні, років на два, бо невідомо, що воно далі буде. А йому не дають, за ним стежать, допікають. Може, знову доторкнуться до його майна? Може, й будівель не минуть? Ущільнять? Та навряд. Він же не куркуль. І всім тепер відомо, що засіяв менше. І треба ж йому десь жити, господарювати. І хіба він один такий на селі? Інші, отакі ж, покладаються на нього. Він покладається на них. Рука руку держить. Що буде людям, те буде й йому. А на нема й суду нема.

Кострига остаточно відкинув підрахунки комісії. Кострига одвіз контрактаційне за своїми особистими підрахунками. Про решту, вважаючи, що якібудь пояснення цілком зайві, він тільки кидав своє незмінне, коротке, різке, як з ножа:

— Нема.

Коли до зривників узялися рішучіше, коли серед затайників поповзла тривога, коли уповноважений з району скликав їх до сільради, старанно перевіряючи цифри та домагаючись, щоб вони виконали хлібоздачу, — Кострига зважився на цікаву витівку. Кострига протиснувся до столу, непомітно вийняв перо з ручки і раптом запропонував:

— От, будь ласка, товаришу, візьміть, напишіть.

Той здивовано глянув на нього, на присутніх, відповів.

— Неможливо цією ручкою написати.

— Чому?

— Бо самі ж бачите, пера нема.

— Ха! Ото ж то воно й причина. А як же вам на зсипункт везти, коли везти чорт-ма? Коли хліба нема?

Несміливий, але ухвальний сміх прокотився довкола. Чутка про цю витівку облетіла незабаром усе село, і Кострига став

ніби героєм. До нього помітно зросла увага, і дехто вирішив іти за прикладом Костриги. А в сільраді теж вирішили особли-
вої уваги споміж усіх надати Костризі.

— Ну, добре. Скільки у вас, по вашому, було хліба?

— Вісімдесят пудів.

— Скільки продали державі?

— П'ятдесят.

— А де решта?

— Сам із'їв.

— Коли ж ти встиг з'їсти?

— А чого ж? Двоє дітей у мене, хазяйка. От і з'їв.

— І пригоршні не лишилося?

— І зернини.

— Ну, а за обліком комісії в тебе мусить бути сто двадцять пудів, і здати мусиш ти значно більше. Що ж тепер?

Він злегка одхилив вузлуваті кігтисті руки, дивився просто в очі і знову просто, досить переконливо:

— Нема.

Однак чутка, звивна й настирлива, перехоплювалась з уст до уст: мусить бути, та ще й з минулого року мусить бути.

Обшукали клуню, хату, горище — нема. Перевірили солому, може, обмолот поганий, у колосках застрягло, — нема. Придивились до половини, може, там помішано, — ні, нема.

Кострига з усією родиною сидів на картоплі і, своїм звичаєм, вівся так, щоб усі бачили, чули, знали, що сидить він на картоплі, бо хліба нема. Звійнулась навіть була чутка, що в нього справді хліба нема. Але, побиваючи її, перша чутка все одно даль-подаль веретенилась, не вщухала. Все одно ставало тривожніше. Втрачаючи певність, подався нишком Кострига до міста. Там розшукав він свого приятеля, заможного колись Артема Сильвестровича, якого мав за мудру голову, і який,

утікши з села, влаштувався досить добре на одному з будівництв. Артем Сильвестрович порадив не піддаватися. Адже Кострига не з куркулів, боятися нічого. Треба ж комусь бути за хазяйський приклад. Та й хто зна, чи довго все це протягнеться. Всякі бо чутки вирують. До всього треба бути готовим. За себе, насамперед за себе треба думати.

Кострига подякував і вернувся підбадьорений, ще заповзятіший.

На той час по всьому району зорганізувалися вчителі, щоб укупі з учнями „витягати (як було записано в протоколі) контрактантів з боргу перед державою“. Прибіг якимсь старшенький Митрик із школи, захекався:

— Тату, там кажуть, що у вас хліб закопано! Мене питають, а я не знаю.

— От діла,— криво посміхнувся Кострига.— Скажи їм, що дурний їх піп христив. А хліба в мене нема. Чуєш? Нема!

І він так гримнув на Митрика, наче той прийшов йому з хлібом розшукувати.

До нього справді незабаром прийшли інші, з сільради. Вони поводитись підозріло. Вони говорили упевнено, що тут десь у ямі приховано хліб. Вони вимагали показати і врешті самі почали копати.

Кострига хмарно походжав, знехотя відповідаючи. Кострига аж вуса закусив, затремтів з обурення, коли почали копати у рові, неподалець стрункого, ним самим посадженого, улюбленого береста. І все ж таки розкопани нічого не дали.

— Нема.

З гіркою усмішкою докірливо похитав він головою на адресу допитливих копачів:

— Щоб вам так у печінках копало. Раз Кострига сказав, що нема — значить, нема. А ви Костризі не вірите?

Довелося в нього натомість чіпнути картоплі та описати клуню, хоч це й не могло покрити заборгованості. Але це вдруге неймовірно чіпнуло Костригу. Гнів тваринний, як жадоба власності, пекучий, як отрута власності, чорний, як чорнозем, гнів сповнив його істоту. Він готовий був, ухопивши сокиру, смертельно замахнутись. Він готовий був на темну помсту, на злочин. Однак схаменувся. Переборов себе. Приховав усе за галасливими скаргами, болісними наріканнями, тяжкими прокльонами.

— За що, за що мені таку норму поставили, щоб їх правцем поставило? Хотять, от хотять у могилу загнати!

Ів Кострига з усією родиною лушпиння з картоплі, з буряків, позичені жолуді, роблячи знову це так, щоб усі добре бачили, знали. На селі знову прокотилася триваліша чутка, що в Костриги хліба зовсім нема, що Костригу скривджено. А найближчі, виправдуючи його, ще невідступніше його наслідували. Правда, невдовзі в одного з цих близьких викрили на подвір'ї чималу яму з пшеницею. Викрили й у другого яму, просто в хаті, під полом. Решта кількоро запевняли, що їх, мов того Костригу тяжко ворогами оббріхано, що вони сном-духом нічого не знають, нічого не мають, і держались вони зовні непохитно, хоч насправді їх дедалі більша опосідала тривога. Невідчипна тривога вже зайшла в обійстя, переступила поріг, сповнила хату. Невблаганна тривога, як тінь, цілий день ходила слідком і, як тінь, цілу ніч стояла в приголів'ї.

Одного разу двох з них заскочили до Костриги, повідомили, що всіх таких записано на чорну дошку, дано остаточне попередження, наближається справжня загроза. Як же бути? Може б трохи поступитися?

— Поступайтесь, коли маєте чим,— холодно відповів Кострига,— а в мене, як самі знаєте, ні крихти нема.

— Ні, Матвію, з нами так говорити не годиться... Хіба ми чужі, або вороги? Хіба ні...

— Що? — скипів Кострига. — Може, скажете, що в мене хліб є? Може, знаєте, де він є? Може, підете, докажете? Ідїть, ведїть, копайте! Копали вже. Тисячу пудів викопали. Ха! Все село знає, що в мене хліба нема... Ось жолуді їм. Зчорнів увесь. Трясуся. А на дітей аж серце крається, як гляню. Ідїть, поступайтеся! Тільки ж потім не кайтеся. Хто зна — кому казна, а кому й тюрма.

І пішли від нього сум'ятно, трохи вже й непевні, чи той хліб у нього є.

З виду він справді геть змарнів, аж пригнувся. Рухатися раз-по-раз ставало важче. Під грудьми частіш заходила різота, брало на кольки. І якось, однієї хвилини, стало йому страшно. Не за себе. Сам він почував, певен був, що міг іще довго протриматись. А мучив жаль до дітей. Він не міг бачити їхніх виснажених, посірілих облич. Він не міг чути їхніх благальних голосів. І серце його скорчилось із кричущого болю, коли той же Митрик попросив:

— Тату, кажуть усі, що у вас хліб є. Одкопайте, тату, хліба. Дайте.

— Дуренький ти, — болісно-ласкаво мовив він, погладивши вихрасту голівку, — де ж у мене той хліб? Нема, сину, хліба.

Серце скорчилось у боротьбі. Гарячі думки не давали спокою. Він не міг знайти собі місця, і вночі раз-у-раз його поштовхувало вийти з хати, наблизитись тихцем до береста, тихцем одкопати, взяти. Йому аж дух займався. Йому згадувалось, як близько того береста копали і трохи-трохи не натрапили. А в нього ще була й друга яма, на городі. Там небезпечніше, помітніше. Тут, під берестом певніше. Але що може бути потім? Візьме котресь із дітей та й пробовкнеться. От і готово. Або

Дарка, яку він торік, після смерті дружини, взяв до дітей та на господарство, ця роботяща, але трохи придуркувата Дарка теж може проязичитись. І готово! Крім нього, ніхто ж нічого-сінько не знав. А викриється він — викриються й інші. Тоді інші, себе рятуючи, все звернуть на нього, на заправила. І готово! Головне, з якої речі віддавати? Свою працю, свою кривавицю віддавати? Держава й без нього обійдеться. Але який же знайти вихід? Як бути? Він гадав, що його за прикладом минулих років, поторсають трохи, посмикають, переконаються і поволі заспокояться. Він сподівався, що сьак-так перебідкається пережде, поки мине тривожна хвиля. А виходило інакше. Справа затягалась. Треба було шукати виходу. І треба було поспішати. І він не знаходив собі місця. І думки пекли. І серце завмирало. І одного дня почув він, що гупотять попід вікнами чужі кроки.

„Це, мабуть, знову шукати, копати“, — подумав він.

Увійшли люди й сказали:

— Ви собі там як хочете, Матвію, а дітей не можна губити. Забираємо ваших хлопців до піонерської бази. Там їм буде краще й певніше.

У Костриги відлягло від серця. Наче важке жорно сповзло. Кострига охоче погодився. Його ще раз спитали, невже можна вірити, що в нього хліба не закопано? Він злегка розвів руками, супорно глянув і тихо, але твердо сказав:

— Нема.

В цей час похапливо вскочив у хату Митрик і ще з порога нестримно гукнув:

— Тату! А на нашому городі он яму розрили. З хлібом!

Кострига підвівся і став як камінний.

— Чи ти здурів? — вимовив він побілілими вустами. — На городі в мене ніякої ями, ніякого хліба нема.

Харків, Січень, 1933 р.

ХЛІБ

Розвиднялось.

З долини м'яко вплив силует вершника, зачепився на горбі, станув нерухомо.

Довкола, скільки око сягало, дозрівали лани. Гладінь поверхні, як гладінь води, місцями раптом замутніла, заряботіла: ступив перший вранішній вітрець. І ці шорсткі прогалини, масна опуклість схилів, сині западини ярків, і знову повінь, знову ряботінь,— хліба текли, рівнина дихала. На грудях їй звивалась димна стьожка. Там далеко хтось їхав. Колеса кляхкотіли. Зненацька кляхкіт танув. І знову чути було, як ті далекі звуки силкуються пробитись крізь гущавину колосся, що обступала шлях, глушила, панувала,— хліба текли. На обрії, в ясноті сходу, зникала хмарка. Один пошарпаний її пружок чіплявся о крайнебо, волікся і, здавалось, хлюпостався в цій щедрій навалі колосків, що затопила далечінь,— хліба текли, текли...

Гнат Соколюк поправився в сідлі, перевів погляд ближче. Зерно тужавіло. Стебла вже никли під вагою.

„Ну, й хліба!“— з радістю і майже гордовито подумав Гнат.— Такого врожаю хто зна коли й запам'ятати. Аби не впоратись із ним, зібрати вчасно, доглянути добре, щоб і колоска не пропало“;

І він підвівся на стременах, допитливо позирнув навокіл. Нікого. Нічого. Було тихо, як і раніше. Тільки уривчасто кляхкотіли незримі колеса,— хтось там довго їхав...

Гнат сіпнув повіддями, скерував буланого ліворуч, проз масиви пшениці. Цим напрямком він хотів спуститись у сусідню жолобину, об'їхати з півночі лани свого колгоспу, особливо той край, де припирав лісок. Там можна було швидше сподіватись крадіжок. Днями там уже помітили такі хитрі спроби, розраховані на захист ліска,— вкрасти злодіям не пощастило, але й впіймати злодіїв теж не пощастило. Треба якнайбільше уваги, якнайбільше сторожкості. Недарма бо його поставили на об'їзника. Недарма стільки прикидали, міркували в колгоспі, кому б доручити цю відповідальну справу. Кінець-кінцем зупинились на ньому, колишньому червоноармійцеві й теперішньому активістові.

— Гляди ж, Гнате, щоб ані зернинки...

У відповідь тоді Гнат лише напружився, посміхнувся злегка, задьорно хитнув головою. Мовляв: хай тільки хтось наважиться! Він усіх зусиль прикладе, щоб ворога й близько не підпустити. Стерегтиме він старанно не лише з бажання виправдати таке почесне довір'я. А доглядатиме він старанно й через те, що зрештою на цих ланах доглядатиме своє ж, якому віддано стільки часу й дбайливості, на яке покладено стільки важкої спільної праці,— близьке, дороге, своє. Скрадеться ворог до цього добра — скрадеться до нього ж самого. Пропаде колгоспний колосок,— пропаде його ж колосок. Так ясно.

Гнат Соколюк був одним із перших, що вступили до колгоспу. Десь через рік вступив і його старший брат, трохи недовірливий крутькуватий чолов'яга, що, кінець-кінцем, здався на переконливі Гнатові докази. Це заохотило ще кількох нерішучих. Артіль дедалі зростала. Правда, траплялась часами й скрута. Дехто, надію втрачаючи, одбивався. Проте артіль не вагалась,

рук не покладала, більше й більше звикала спільно жити й працювати.

Особливих труднощів довелося зазнати останнього року. Хлібоздачу вони виконали своєчасно, насінфонди теж засипали дбайливо. Але їм запропонували зустрічний. Артіль змобілізувалась, виконала. Тоді, помилково захоплюючись, місцеві керівники висунули їм другий зустрічний. Але ось надійшов урядовий декрет про нові норми. Декрет сприйняли з великим зацікавленням. Декрет уважно вивчали, всіляко підраховували наступні трудові й чималі прибутки.

„Кожний колгоспник має стати заможним!“ — це прилетіло радісною новиною, це перехоплювалось з уст до уст, це збуджувало, підносило. Заборона зустрічних ще більше зміцнила упевненість. Прокинулось ще більше заохочення робити, дарма, що шептуни не переставали тихцем кепкувати й скрадливо сіяти сумнів.

А коли підвелась сивувато-зелена добряча озимина, коли заяскрила зеленаста густа ярина, коли буйно заколосилось навкруги, коли затопило простори повнющими щедротами, яких давно не запам'ятати, — справдешня радість і завзяття сповнили серця.

— Ну й хліба! От хліба!

Всі думки, всі побажання збіглися на одному: якнайпильніше доглянути, якнайкраще впорати. Хай тоді вся ворожа шепотнява, вся видима й невидима невіра, вся злюща злоба побачить, переконається й захлинеться власним розпачем, відчаєм. Хай, попри всі минулі й наявні утруднення, ще глибше закорінюється оця новизна, розгортається, дозріває оця велика справа спільної нової праці.

Гнат Соколюк звеселіло позирав обабіч, вітшений врожаєм, захоплений думками про цікаве майбутнє. Під ліском, у тому

підозрілому місці, пошкод він не помітив. Мабуть, нещодавні невдалі спроби одбили злодіям охоту сюди зазирати. Але злодіїв можна було ждати скрізь. Гущавина хлібів скрізь їм правила за схованку, і по сусідніх колгоспах раз-у-раз траплялося: то колосків настрижуть, то просто скосять.

Від лісу починались уже лани іншого колгоспу. Коли перетяти узлісся і взятися на пагорб, звідти дуже зручно озирнути свої лани. Так Гнат і зробив. Та щойно він виїхав, як обіч, над западиною ярка, невиразно мотнулась, впірнула тінь. Чи, може, це видалось у світанковій сутіні? Він різко стримав коня, пождав, послухав. Тінь не виринала. Тихо. Ряснішав тільки щебіт перших пташок, долітав від часу до часу той самий далекий кляхкіт коліс,— хтось усе їхав...

І раптом крізь колоскове мереживо видалось йому мов би кругла пляма голови. Вона ледь вигулькнула, хапцем сховалась. Так і є! Не гаючи й хвильки, Гнат кинувся вздовж лісу, обігнув клин, почав зближатись.

Людина вже тікала.

— Стій! — крикнув він, хапаючись до гвинтівки.

Людина зупинилась, враз зникла, наче в землю ввійшла. Але Гнат не давався на облуду, не спускав з ока того місця. За кілька кроків пропливла повз нього пліщина від стятих колосків, а ще за кілька роззявився темний, хвильний слід у жита. Він аж отетерів: перед ним на мішку, що був напхот напханий, сидів його брат Кузьма.

Якусь хвилину вони не моргнувши дивились одне на одного. Гнат ніяк не міг побороти здивовання. Кузьма, сидівши, здавався спокійнішим, похмурим.

— Що ж це ти робиш? Га?

— Сиджу.

— Парикмахерствуєш?

— Та... як бачиш.

І з тим же зовні спокійним виразом узяв Кузьма стеблинку на зуби. Зжований кінчик лінки сповзав на чорну, кучеряву, знайому бороду. Зеленкуваті очі ніяково й тяжко поблискували спід брів, такі знайомі очі. Таке знайоме, продовгасте, зморшками взяте обличчя, сутулувата, в рудій куртці, в підкачаних штанах постать,— рідний брат! Ніколи вони ще не ворогували насправді, хоч і часто сперечались. Кузьма тяжив до старіших і був тупувато-упертий. Гнат належав до молодих і з принципів був непоступливий. Той тягнувся за більшістю, аби лише не відставати. Цей простував попереду з власної волі, з переконань.

І от тепер зустрілись вони на такому вузькому місточку, де розминутись було майже неможливо.

— Що ж ти собі думаєш? Га?

— Ет! Кинь, Гнате, не допікай,— похмуро мовив Кузьма.— Стільки я коло того хліба робив, стільки ждав, і щоб теперечки колоска не міг зняти?.. Хватить усім. Он глянь, якого виродило.

Але Гната забирало обурення. Ніяк він не міг із цим погодись, не міг сприйняти. Адже незабаром, за кілька днів, уже збиратимуть. Він поспіхом знову нагадав за постанови уряду, за рішучі заходи їхнього колгоспу, за відповідальність, за злочинність такого поводження з суспільним майном. Яка ганьба! Його брат — злодій! І кого обкрадає? Своїх обкрадає. Себе ж обкрадає!

— Е, ні, ні,— захитав Кузьма головою,— це вже ти той... Я ж на наших полях і травинки не підняв. Боже борони! Я ж, як бачиш, на чужому колгоспі.

— На чужому? — Гнат з досади руками змахнув.— Ну, як ти й досі не второпаєш, що в нас, кінець-кінцем, нема чужого. У нас усе спільне, бо все ж наше. Розумієш? Отак, як у своїй

хаті ти за кожну мотузочку дбаєш, кожну мотузочку піднімеш, щоб не пропала, так і тут треба. І за своє колгоспне треба дбати, і за сусідське колгоспне, і за державне. Розумієш? Бо наше ж воно, наше!

— Ну, державі хватить, не бійся, — буркнув Кузьма.

— Ну, тоді ти... ворог! — нестримно відповів Гнат.

— Ворог? — повільно й ніби здивовано звів брови Кузьма, пильно, довго й неприязно поглянув на брата. — Ворог, кажеш? Ти знаєш що, Гнате? Ти не гарячкуй, не бійся. Твого я не зачепив, тебе не підвів. Їдь собі, голубе, назад, а я теж назад. І буде все шито-крито. А то гомонимо, почує ще хтось...

— Хай чує! Хай усі знають! Хоч і брат ти мені, а злодій. І раз пустився на таке діло, відповідай тепер.

— От чудак! — трохи занепокоєно посміхнувся Кузьма. — За що ж відповідати? За жменю колосків? Пусте! Та й пішов я сюди — знаєш, чому? Бо ти тут стережеш. Так і думав собі: коли й ускочу, то свій же, не видасть.

— Ні, брате, помилився ти. Я людина чесна і роблю те, що мені довірили. Вставай, брате. Ти заарештований.

— Тю! Здурів, чи що? — знову сум'ятно посміхнувся Кузьма і ще певніше вгруз у мішок.

— Без балачок! Вставай, кажу. Пішли. Ну!

Справа заходила на серйозне. Цього Кузьма аж ніяк не сподівався. Брав великий подив, брала тривога. В очах йому спалахнули іскорки злості, проте він сидів твердо, нерухомо.

— Підеш? — суворо, з викликом спитав Гнат.

Той, не глянувши, рішуче хитнув головою.

— Не підеш? Ну, то давай мені мішок! — і Гнат скерував коня на нього.

— Що? Кудя? Т-р-р-р!.. Що ж ти прямо конем? Сволочи ти! — одскочив зляканий Кузьма, заскалено лаючись, та поки

лаявся, Гнат устиг підхопити мішок на сідло й завернути коня на дорогу.

По хвилині пролунав окрик. Гнат затримався. Брат підбіг, важко дихаючи, посірілий, з перекривленим злістю обличчям.

— Оддай мішок!

— Ні. Мішок я мушу віддати в правління. А тоді хай рішають, як знають.

— Оддай мішок! Чуєш?

— Не оддам. Не можу.

— Оддай, бо гірше буде.

— А ти не лякай. Я вже ляканий.

— Так не оддаси?..

Гнат у відповідь торкнув коня. І в цей момент, як навіжений, кинувся Кузьма, вхопився рвучко, на всю силу потягнув мішка й їздця. Гнат і не стямився, як був уже на землі, відчув раптовий біль у нозі, зрозумів, що сорочку йому розірвано. Лють непереможна скипіла в ньому. Та вже їхні руки сплелись, уже вони несвідомо борюкались, качались, стогнали, сопали, обсипали одне одного погрозами. І помітив Гнат, що Кузьма усе норовить перемотнути з його шиї ремінь, хоче захопити гвинтівку. „Не смій! Не смій!“ — прохрипів він, зібгався, зловчився, дав крутька, одбіг. Кузьма проте не схаменувся, тупо, здичавіло простував на нього.

— Стій! — і Гнат вистрелив, щоб зупинити. Той завагався, справді зупинився. Зблід. Стояв, витріщивши очі. Стояв похитуючись, мов п'яний. Він, мабуть, віри не йняв собі. Гнат теж не йняв віри всьому тому, що сталося, але, опановуючи себе, владно скомандував:

— Повертайсь!

Кузьма механічно, як очманілий, повернувся.

— Бери мішка!

Кузьма слухняно підняв, завдав мішка.

— Три кроки наперед. Не тікати. Інакше — стріляю.

І так вони рушили, мовчазні, напружені, чужі.

Назустріч на дорогу виїхало сліпуче сонце. Бризнув усміх. І легенький трепет перебіг ланами, — хліба текли, рівнина дихала.

Кузьма по якимсь часі озирнувся, ще раз озирнувся, зупинився. Гнат на відстані теж затримався з підозрою.

— Ти не бійся, Гнате, — пояснив Кузьма, — я не тікатиму. Я хочу тільки спитати. От ти кажеш, що все тепер суспільне, все наше, все кожному, як своє.

— Так, — насторожено кивнув Гнат.

— Правильно, Гнате! Це правильно! — підхопив, ожвавившись, Кузьма. — Але скажи мені от що: коли так, то невже я в себе не маю права вкрати?

— Не маєш, бо це не тільки твоє.

— От дивина! У себе й не можу вкрати?

— Ні.

Кузьма тихо замислився, розтулив був рота, щоб сказати щось, та передумав, кинув тільки, наче усвідомлюючи й погоджуючись:

— Ну, в такому разі... vedi.

Трохи згодом Гнат нахилився, пильно зазирнув Кузьмі в очі:

— Тепер ти зрозумів?

— Тепер я зрозумів.

— І якщо я тебе пущу самого, підеш до правління? Признаєшся?

— Іду, — твердо відповів Кузьма.

— Слово?

— Слово.

— Ну, в такому разі... йди.

Харків, липень, 1933 р.

111

1911

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

1911

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

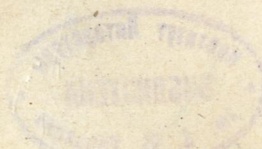
THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

СПІЛКА
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

0,81 (1986)

ВИДАВНИЦТВО

„РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА“

Харків, Клочківська вул., 14

ОГОЛОШУЄ. ПЕРЕДПЛАТУ

НА

БІБЛІОТЕКУ

РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

З КРАЩИХ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

ВИХОДИТЬ З 1/IX 1933 РОКУ
КНИЖКАМИ ПО 32 СТОР.
5 КНИЖОК ЩОМІСЯЦЯ

ПЕРЕДПЛАТА:

на рік 12 крб.

на 1/2 року 6 крб.

Окрема книжка 20 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАТИ до ВИДАВНИЦТВА АБО
ЗДАВАТИ ФІЛІЯМ СОЮЗДРУКУ ТА ЛИСТОНОШАМ
ОКРЕМІ КНИЖКИ ВИМАГАЙТЕ ПО КІОСКАХ СОЮЗ
ДРУКУ ТА КНИГАРНЯХ УКРКНИГОЦЕНТРУ ОГІЗУ
ТА ВУКОПКНИГИ.

РЛ 3754 4
0,81 (1986)

ЦІНА
20
коп.

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО
В Л А С Н І С Т Ь

17

2 РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА